

De gevaarlijke cocktail

Rassenleer en sociaal-darwinisme in het Derde Rijk

Als er voor het onderwijs een canon van de Holocaust zou worden opgesteld, mogen daarin twee vensters zeker niet ontbreken: de Neurenberger Rassenwetten en de Wannseeconferentie uit 1942 (zie Kleio 6, 2019). Daar moet wel de kanttekening bij worden gemaakt dat deze twee vensters niet op eenzelfde lijn te plaatsen zijn. Want waar de Wannseeconferentie door het naziregime angstvallig werd verzwegen, werden de rassenwetten juist breed uitgemeten en gepubliceerd.

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *De Neurenberger Rassenwetten (1935)*.

openheid worden uitgevaardigd, omdat de overheid wist dat ze daarbij kon rekenen op bijval uit de eigen samenleving. Bovendien vertrouwden de nationaalsocialisten erop dat er vanuit het buitenland weinig kritiek zou komen, omdat het denken in rassen en rasverbetering tot het internationale gedachtegoed behoorde. En inderdaad bleef het uit die richting oorverdovend stil.

Hans Vermeer is redacteur van Kleio.

Vanuit nationaalsocialistisch oogpunt was dit een begrijpelijke keuze. Uit de bewaard gebleven notulen van de Wannseeconferentie blijkt dat genocide tot de nationaalsocialistische staatspolitiek behoorde. En dat wilde men als overheid niet zwart op wit hebben staan. De rassenwetten daarentegen zijn racistisch, maar vormen niet een bewust gecreëerd voorportaal voor de latere genocide. De wetten konden in alle

Rijksburger

De rassenwetten danken hun naam aan de locatie waar de Rijksdag van de NSDAP op 15 september 1935 plaatsvond en waarop ze werden aangekondigd. Pas in het uitvoeringsbevel in november bleek dat ze expliciet waren bedoeld als juridische basis voor de uitsluiting van Joden uit het politieke en maatschappelijke leven. Oorspronkelijk ging het om twee wetten, de Burgerschapswet

Uitleg van de Neurenberger Rassenwetten, 1935.

(*Reichsbürgergesetz*) en de Bloed en Eer-wet (*Blutschutzgesetz*). Later heeft men daar ook de Rijksvlaggenwet (*Reichsflaggengesetz*) onder geschaard. De Burgerschapswet bepaalde wie Duits Rijksburger was, waarbij drie of vier 'Duitse' voorouders de norm was. Alleen Rijksburgers waren voortaan gerechtigd om te stemmen en om publieke functies te bekleden. Het plan was om iedere Duitser te voorzien van een officiële Rijksburgerbrief waarin zijn of haar status werd bevestigd, maar door het uitbreken van de oorlog is dat er nooit van gekomen. Wel kregen alle Rijksburgers in spe een voorlopige Rijksburgerbrief, met uitzondering van 'volbloed Joden' en praktiserende 'half-Joden'. De Bloed en Eer-wet was bedoeld om 'het arische ras zuiver te houden'. Voordat je mocht trouwen, moesten de toekomstige echtparen eerst onderzocht worden. Leed een van hen bijvoorbeeld aan een geslachtsziekte, zwakbegaafdheid of epilepsie, dan werd het huwelijk verboden. Huwelijken tussen Joden en Duitse Rijksburgers waren verboden en Joden mochten geen Duitse vrouwelijke hulpen in dienst hebben jonger dan 45 jaar. De Rijksvlaggenwet bepaalde dat de hakenkruisvlag voortaan de nationale vlag was. Voor Joden was het verboden om die Rijksvlag te gebruiken, om te voorkomen dat deze als afleidingsmiddel gebruikt zou worden door een dergelijke vlag aan een Joodse winkel te hangen.

Sociaal-darwinisme

Het denken in rassen met specifieke eigenschappen was wijdverbreid. De basis hiervoor was gelegd door de Franse diplomaat Arthur de Gobineau in zijn werk *Verhandeling over de ongelijkheid van de menselijke rassen* (1853-1855). Daarin stelde hij dat het arische ras (en daarbinnen de noordse volken) superieur was aan het negroïde en het mongoloïde ras en dat de semitische volken (Arabieren en Joden) inferieure volkeren waren, ontstaan door vermenging binnen de drie rassen. Deze ideeën rond ras en raszuiverheid werden pseudowetenschappelijk ondersteund door het sociaal-darwinisme, de stroming die biologische aspecten uit de evolutietheorie van Charles Darwin toepaste op de sociale wetenschappen. De term sociaal-darwinisme werd voor het eerst gebruikt door Francis Galton, een neef van Darwin. Een eeuwenoud twistpunt binnen het veld van de sociale wetenschappen is de vraag waardoor onze eigenschappen worden bepaald: door erfelijkheid of door opvoeding (het bekende *nature-nurture*-debat). In onze huidige tijd zijn we geneigd om daarover in grijstinten te denken en is men het er redelijk over eens dat een mens gevormd wordt door een mix van beide. Maar in het verleden dacht men daar zwart-wit over. Beide kampen kenden hun pleiters al in de Griekse oudheid in Plato (erfelijkheid) en Aristoteles (opvoeding).

Het sociaal-darwinisme legde de bal weer duidelijk aan de *nature*-zijde binnen het debat. De eigenheid van elke mens zou dus geheel bepaald worden door zijn genen en lag al bij zijn geboorte vast. Toegepast binnen de rassenleer van de Gobineau was het logisch dat ook de kenmerkende eigenschappen van een volk erfelijk overdraagbaar waren. En dat door vermenging van rasbepaalde eigenschappen inferieure volken als Joden en Arabieren ontstaan waren.

Die nadruk op erfelijkheid omvatte ook eigenschappen waar wij nu raar van opkijken. Zo zagen sociaal-darwinisten tot de Eerste Wereldoorlog pacifisme als een genetische afwijking. Daar kwam men snel op terug toen de enorme aantallen slachtoffers bekend werden.

‘De rassenwetten werden in alle openbaarheid uitgevaardigd; de overheid wist dat ze daarbij kon rekenen op bijval uit de samenleving’

Erfelijkheid zou ook andere eigenschappen omvatten die wij nu zouden plaatsen aan de *nurture*-zijde binnen het debat, zoals armoede, alcoholisme en criminaliteit. Volgens sociaal-darwinisten kwam het er kort door de bocht op neer dat intelligente mensen (lees: de betere of hogere standen) intelligente nakomelingen kregen, en domme mensen (lees: de mindere of lagere standen) domme nakomelingen. In de praktijk zag de elite dat het mindere volk meer nakomelingen kreeg dan het slimmere deel van de bevolking. Daardoor werd volgens hen de samenleving over het algemeen dommer. Die ontwikkeling moest gekeerd worden, omdat dit een degeneratie van de samenleving betekende. ▶

De ideeën over verschillende rassen en hun eigenschappen waren wijdverspreid. Openingspagina's uit Jean-Baptiste d'Halloy, *Des races humaines, ou Éléments d'ethnographie*, Brussel, 1845. Uitgegeven in de *Encyclopédie populaire* van J. Jamar. Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I.

De oplossing

Sommige sociaal-darwinisten vonden het maar niets dat er steeds meer vaccins kwamen tegen ziekten die vooral de armen in de arbeiderswijken in steden troffen. Hierdoor zou ook de kindersterfte onder de lagere klassen drastisch teruglopen. In hun ogen diende dat voorheen als een soort natuurlijke selectie waar ook hongersnood en oorlog onder konden worden geschaard. Maar de meeste wetenschappers bepleitten kunstmatige selectie als middel om het proces van een dommer wordende samenleving te keren en zo geleidelijk een volk slimmer en sterker te maken. Deze vorm van selectie hanteerde de mensheid tenslotte al van oudsher bij het fokken van dieren en veredelen van planten.

‘De nationaalsocialisten hoefden vanuit het buitenland geen kritiek op hun rassenwetten te vrezen’

Daarbij was het streven om het aandeel van de intelligente bevolking te vergroten en het aandeel van niet-wenselijke elementen af te laten nemen. De statisticus Francis Galton introduceerde hiervoor in 1883 de benaming eugenetica (uit het Grieks: ‘eu’ (goed) en ‘genes’ (geboorte)). De overheid had de keuze uit twee opties. Britse eugenetici zoals Galton pleitten voor het stimuleren van de voortplanting van de gewenste elementen in de samenleving (positieve eugenetica). Amerikaanse eugenetici zetten meer in op het voorkomen van voortplanting door ongewenste elementen (negatieve eugenetica). Waarbij het middel voor de hand lag: vrijwillige of gedwongen sterilisatie.

Wijzen naar het buitenland

In de Verenigde Staten leidde de negatieve eugenetica tot vele gedwongen sterilisaties. Crimineel, alcoholici, prostituees, iedereen die verdacht werd van asociaal gedrag kon naar een kliniek worden gebracht, gedrogeerd worden en met allerlei misleidende medische praatjes gesteriliseerd worden. Pas veel later, na het openen van archieven, konden velen van hen lezen waarom zij tijdens hun leven geen kinderen konden krijgen. Tussen 1907 en 1963 werden ruim 60.000 mensen gedwongen gesteriliseerd, waarvan het merendeel in Californië.

Eugenetische argumenten lagen in de Verenigde Staten ook ten grondslag aan de immigratiewetten die rond 1900 werden ingevoerd. Die wetten moesten de aanvoer tegengaan van de vele arme, verzwakte en analfabete immigranten uit Oost- en Zuid-Europa. Het eugenetische gedachtegoed was ook de basis voor de rassenwetten die het zwarte

deel van de bevolking het staatsburgerschap en het recht op stemrecht ontnamen.

Het moet hierbij gezegd worden dat de Verenigde Staten niet het enige land was waar de eugenetica diende ter rechtvaardiging van verplichte sterilisatie en uitsluiting. Ook in Noorwegen en Zwitserland vonden sterilisaties plaats, maar nergens was de invloed van de eugenetische beweging zo groot als in de Verenigde Staten.

De nationaalsocialisten hoefden vanuit het buitenland dus geen kritiek op hun rassenwetten te vrezen, veel initiatieven werden daar al lang toegepast. Tijdens de processen van Neurenberg verwezen de beklaagden ter rechtvaardiging van hun rassenwetten naar het wereldwijd gedragen eugenetische gedachtegoed. Specifiek wezen zij naar de Amerikaanse rassenwetten die zij als voorbeeld zouden hebben gebruikt.

Voor binnenlandse kritiek hoefde men al helemaal niet te vrezen. De rassenwetten werden ingevoerd op een ideale voedingsbodem van latent aanwezig antisemitisme in een geruïneerd land. Een land met gierende inflatie en een bevolking die in relatieve armoede leefde. Maar bovenal in een land dat gebukt ging onder een algemeen gevoel van vernedering door de opgelegde bepalingen van Versailles.

De nationaalsocialisten voelden goed aan dat alles wat nieuw elan in deze kapotte samenleving zou kunnen brengen, meteen omarmd zou worden. Helaas gebeurde dat in de vorm van de rassenwetten. ■

Verder lezen

Roede en Geraedts, ‘Eugenetica en de rassenleer in nazi-Duitsland’, *Kennislink* (2017), zie tiny.cc/K4rassenleer.

Fafner, ‘Gedwongen sterilisatie moest domme kinderen voorkomen’, *Historia* (2017), zie bit.ly/K4verenigdestaten.